

79. אל: הרבי מנחם מנדל שניאורסון מליובאוויטש

אלדד מתעמת עם עמדותיו של הרבי, מנהיג חסידי חב"ד, אותן ביטא הרבי באוזניו בעת פגישה שהייתה ביניהם חצי שנה קודם, ומסביר את הצורך בגאולה גם אם לא תוקדם לה תשובה דתית. הוא מזהיר מפני סכנת ההשמדה שבה עומדים יהודי הגלות באשר הם שם, מתייחס למצבם של יהודי ברית המועצות ויהודי ארה"ב, מביע חשש שמא הסיפוק הנפשי הנובע מלימוד תורת החסידות ומשמירת המצוות תדחה אצל רבים את הצורך בעלייה לארץ, ועוצר את כתיבתו בעמדו להציע הצעה "היסטורית" שאינו מפרט אותה.

ב"ה ירושלים עיה"ק ט בכסלו תשכ"ב [17 בנובמבר 1961]

לכ' הרב מנחם מנדל שניאורסון שליט"א
כבוד ויקר.

על שלשה פשעי ישראל¹ אבקש מכב' שליחה ומחילה. א. על שלא כתבתי לכב' מיד עם שובי ארצה והן מכל הבחינות הייב הייתי לכתוב ולהודות על שכבדני בפגישה עמו ועל סבר הפנים שבו קבלני ועל ההנאה הרוחנית שנהניתי בין אם נחה דעתי מתוכן הדברים בין אם לא נחה. ב. על שלא שלחתי לפחות ברכה לשנה טובה עד כי הובשתני ממש, רבי, וכאשר קיבלתי ברכת שנה טובה בחתימת ידך ובמפורש על שמי, באמת בושה כיסתני, עד שמרוב בושה לא הראיתי לאיש את המכתב, אם כי בדרך כלל קצת בעל גאוה אני ואוהב להתגאות ולהתפאר בכגון כבוד זה שכבדני. ג. וגם אחרי הדבר הזה השהיתי עד היום הזה את תשובתי. וכל התנצלות אשר אתנצל לא תהיה בשום פרופורציה לחטאי זה, על כן אוותר עליה, אם כי מנסה אני להסביר לעצמי בטעמים שביודעין ובטעמים "שלא ביודעין", כדרכי הפסיכולוגיה החדשה שלא הכל בה טפל גם אם רב הוא, ויש ודאי סיבות לכך למה דוקא היהודים הם מגדוליה. מכל מקום אין ספק שאם ישבתי כעת לתקן את אשר עיוותי הרי זה בלי ספק בגלל יט בכסלו הממשמש וכו' והוא כידוע לי וכפי שראיתי בלוח שכב' הוציא מעין ראש השנה לחסידות חב"ד. ואף על פי שלא קל היה עלי עיכולו של ראש השנה זה כולל ברכת "לשנה טובה תכתבו" שבסוף הלוח הנ"ל, ואם לדבר בגילוי לב, לא היה לטעמי, אף על פי כן יש לכבד אדם לפי טעמו וחגו, על כן אמרתי, אשיב בברכה לראש שנה זה של חג שחרור מייסדו של חב"ד ואז ספקותי ארגיע בכך שאאמין כי שחרור זה של האיש, אינו לחסידים וליודעי ח"ן של חב"ד אלא לגאולה שלמה לעם ישראל, וביחוד

1 על משקל דברי עמוס הנביא, בספר עמוס ב:ו.

בימים שגאולה זו של גוף ממש כה נחוצה לה ליהדות רוסיה דוקא ששם חל אותו מעשה בראש שושלת ליובביץ.¹ ואעבור מיד לאמר לכב' את עיקר ספקותי לגבי הדברים ששמעתי מפי כב' בשיחתו עמי, מתוך הנחה שבעיקרם של דברים כב' אמר לי מה שבשורה האחרונה שברבדי הגותו, ולא הותיר טעמים עמוקים יותר מאחורי פרגוד הדברים ההם. מה שאין כן עמדי, שלא אמרתי הכל מה שבלבבי, שבאתי ללמוד ולשמוע ואלו שמעתי קצת דברים אחרים ייתכן והייתי אף אני משמיע את כל מה שהיה בלבי לאמר ולא אמרתי.

והנה ספקותי העיקריים:

אינני גורס – ויסלח לי כב' על לשון חוצפה זו של גוף ראשון, אך אני מעדיף דרך זו מאשר דרכם של למדנים ומצטנעים המסתירים דעתם מאחורי הררי אימרות חז"ל וגדולי ישראל ופסוקים ודרושים שאפשר למצוא תמיד לשונות לכאן ולכאן – וגם אינני גורס כלל זה שכב' קבעו באוני: תשובה קודמת לגאולה. ואם בכל זאת להשתמש בדרוש, באותו דרוש של "בעתה אחישנה",² שהוא יותר מדרוש כי אמת היסטוריוסופית עמוקה, דומני שגם על פיו יוצא שתשובה קודמת לגאולה לאו דוקא. תשובה קודמת להחשת גאולה, כן. ואולם נדמה לי שאנו עומדים כבר בעתה, אם צרות ישראל וסכנת עלייה חז"ח הן מאותות הגאולה. ושאלתי את כב' אם אין הוא סבור שגם על יהדות אמריקה עלול לעבור הכוס,³ ואכן אמר לי שייתכן וייתכן, אלא שגם בתוכן דבריו גם בדרך אמירתו אותם הבחנתי במין פאטאליזם בלע"ז.⁴ בידינו – כך נובע מדבריו – אין לעשות דבר וחצי דבר לגבי הגאולה במישרין. בידינו לעשות רק לגבי התשובה, משמע לגאולה בעקיפין.

1 "ט בכסלו הוא חג לחסידי חב"ד (ליובאוויטש) משום שבתאריך זה ב-1798 שוחרר הרב שניאור זלמן מלאדי (1745-1812), מייסד שושלת ליובאוויטש, מבית הכלא הרוסי. הוא ישב בבית הכלא כמעט חודשיים בחשד שתמך בעות'מאנים, אויבי רוסיה, חשד שהתבסס על שליחת כספי צדקה ליישוב היהודי בארץ ישראל. החג נקרא על ידי חסידי חב"ד "חג הגאולה" או לחלופין, "ראש השנה לחסידות".

2 אחת מנבואות הגאולה: "הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום, אני ה', בעתה אחישנה" (ספר ישעיהו ס:כב). על פי ההסבר המסורתי, "ר' אחא בשם ר' יהושע בן לוי אמר: 'אני ה', בעתה אחישנה': לא זכיתם – 'בעתה'. 'זכיתם – 'אחישנה'". ר' אחא אומר שאם בני ישראל יהיו זכאים, ה' יחיש את הגאולה, ואם לא יהיו זכאים, הגאולה תידחה ותבוא בזמן שנקבע מראש. על פי הבנה זו, על ישראל לחזור בתשובה כדי לקרב את הגאולה. אלדד כותב פה שאינו אוהד פירוש זה, אולם בכל אופן, לא נאמר בצורה מוחלטת שרק תשובה תביא את הגאולה והיא חייבת להקדים אותה, אלא שתשובה תחיש את הגאולה.

3 כוס התרעלה.

4 פאטאליזם, שהגורל נקבע מראש ואין בידינו לשנותו.

ועתה: גם מעבר להתנגדות העקרונית לניסוח זה של תשובה קודמת לגאולה (שמצאתי לי סמוכין לה בדברי הרמב"ם שכופין את ישראל לחזור בתשובה) קשה עלי יותר לקבל את הדבר, כפי שגם רמזתי בע"פ, מבחינה מעשית. אנו נמצאים במירוץ עם הזמן. שליש האומה אבד. ומי יודע מה ילדו יום ולילה. ואם פיקוח נפש של פרט דוחה שבת, דומני שפיקוח נפש של אומה שלמה חייב לדחות תשובה. משנתו של הרב קוק בנדון זה ברורה ותקיפה ביותר: גם מי שחוזר רק לארץ ולעם אל הלאומיות החילונית, עתיד בהכרח לחזור אל אלקים. יתר על כן וביתר חריפות אצלו – ואינני מצטט כי רבות הציטטות וודאי ידועות לכב' – עצם החזרה לארץ ולעם גם למען מטרות חילוניות בנגלה, היא בנסתר, בנסתר אף מהחוזר עצמו, ככר חזרה לאלקים. וזה נראה לי – ויסלח לי כב' תורתו – יותר, גם מבחינה עקרונית אמונתית, פילוסופית, היסטורית, גם מבחינת פיקוח נפש של אומה ושל שעה, מאותה דרך שנדמה לי – ואם טעיתי יעמידני על טעותי ואשמח – שהיא דרכו: להחזיר יהודים לתשובה באשר הם שם, ולו גם אחד ממשפחה ושניים מעיר. הייתי מבין דרך זו אילו אותו אחד ואותם שניים ניתן היה לרכוס במקום אחד שבו יהיו מחוסנים מהשמדה ר"ל, אבל להם, גם להם צפויה סכנה שיושמדו חלילה כמו שהושמדו קדושים וטהורים וצדיקים בפולין. מה יועיל כב' בתשובה?

יודע אני משהו מהמעשים הגדולים באמת שנעשו על ידי חב"ד בכרית המועצות והם באמת בגדר מעשי מופת וגבורה עילאית וקידוש השם, אולם ההתעוררות הגדולה שישנה באמת בקרב יהדות רוסיה כיום, ראשית איננה בגדר אותה תשובה שכב' תופש אותה, כי אם בגדר רחב הרבה יותר, כי רבבות ההולכים לבתי כנסת באים ביודעין להתיוחד עם העם ובית הכנסת הוא שם כרגע המקום היחיד שאפשר לעשות זאת, וכן אין ספק שתקומת מדינת ישראל הצילה שם רבים מטמיעה מוחלטת, נוסף כמובן על... הגוי עצמו שאינו מניח להיטמע. והכל כמובן בהתאם למקום ולזמן. ואולי כב' יסכים עמדי ששני יהודים הבאים לבית כנסת ריפורמי למשל, האחד בא לשם מבית המדרש והשני להבדיל מכנסייה נוצרית, או מתא קומוניסטי, דינו של הראשון הוא דין עריק, דינו של השני הוא דין חוזר בתשובה, אם כי שניהם עומדים במקום אחד. ודומני שגם באזני כב' השתמשתי באימרת הפלא הדיאלקטית של חז"ל: יפתח בדורו כשמואל בדורו, ונראה לי שאנו נמצאים בתקופת יפתח. וזקני ישראל באו אליו שיושיע את ישראל מידי עמון ולא ביקשו ממנו שיקדים תשובה לגאולה.

אולם חמור מזה: לא די שאינני רואה כל אפשרות מעשית שמיליוני יהודי ארה"ב יחזרו בתשובה בטרם ייאלצו לחזור לעמם ולארצם, כי גם חושש אני

שאותה דרך תשובה שכבודו מטיף לה ועושה גדולות למענה, יש בה אפילו – בל אחטא בשפתי – שמץ של עיכוב הגאולה, או ליתר דיוק: של עיכוב הצורך הנפשי בגאולה, בבחינת עכבתא דמשיחא.¹

ואפרש דברי כי חמורים הם: חושש אני מפני אותו סיפוק נפש מלא שיש ליהודי החי על תורה ומצוות ולא כל שכן יהודי שהוא חסיד מעין חסידות זו של חב"ד, הנותנת גם יסוד מעמיק בהשקפת עולם לאנשי מחשבה ומעניקה שמחת נפש שדי להם בה גם ללא הבנת התניא.² חושש אני מאוד מאוד מפני אותה גאולה נפשית של היחיד, המאמין והחסיד, שהיא בתחום הנפש מה שבטן מלאה בתחום הגוף. בחינה זו של "ואני את נפשי הצלתי"³ היא מסוכנת מאוד. "העולם הזה" הרוחני-הנפשי אינו פחות מסוכן מזה החומרי. מהו צריך את המשיח, יהודי כזה אשר בברוקלין העיר, שגויים אינם רודפים אותו, שעבודה קשה אינה מזעיקה אותו, שאת ילדיו אין מטבילין לא ביאור נוצרי ולא ביאור קומוניסטי. הוא שלם במצוות, ללא מבוכה נפשית, ללא תהייה של "תיקונים" בדת, ואחרון אחרון, הוא חסיד חב"ד, משמע חסיד לחסידות היחידה שהיא בגדר חייה כיום ולא רק ניזונה מפירורי, משאירי שולחנות עבר כרובם של הצרות רביים, חייה ופועלת ויש לו רבי שהוא לכל הדעות אישיות ממדרגה ראשונה, טוב לאלהים ולבריות, וחסידותו מתפשטת ו"אפילו" כופרים למחצית, לשליש ולרביע הם חסידיו. למה לו – אני שואל – ליהודי כזה משיח ומנין לו כלל כיסופי משיח, כיסופי גאולה לא מן השפה ולחוץ, כי אם מנפש דווייה וזקוקה, כשהנפש שלו שבעה, לא דווייה ולא זקוקה. ואם תאמר משיח דרוש לכלל ישראל, הנה באה תורת הרבי הגורסת שאין משיח זה בא אלא אם כן יחזרו ישראל בתשובה. מה נותר לו אם כן לאותו יהודי כפרט. לכאוב את כאב הגאולה המאחרת, זה לא עניינו, הוא את נפשו הציל וטוב לו. יסלח לי כבוד הרבי על דברים חמורים אלה היוצאים מלבי ומעטי הטובל בלבי, בשטף כזה, אך על כל חטאי שחטאתי כלפיו בענייני נימוס ודרך-ארץ,

1 הביטוי "עקבתא דמשיחא" (עקבות המשיח) מציין בתלמוד ובמקורות מאוחרים יותר את התקופה שלפני בואו של המשיח. בתקופה זו הצרות של בני ישראל צפויות להגיע לשיאן. אלדד מחליף את אות הקר"ף שבמילה "עקבתא" בכ"ף כדי לרמוז שבמקרה זה מדובר בעיכוב המשיח.

2 ספר התניא (1796) מאת הרב שניאור זלמן מליאדי הניח את היסודות לחסידות חב"ד.

3 יחזקאל הנביא תוהה אם יועילו אזהרותיו לעם לשנות את דרכו, וה' אומר לו (ספר יחזקאל לג:ט): "ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו, הוא בעוננו ימות ואתה נפשך הצלת". הביטוי "אני את נפשי הצלתי" הפך להצדקת התיקון הפרטי למרות מצב הכלל. אלדד עושה שימוש בביטוי כדי להדגיש את העיסוק של תורת החסידות במצב הנפשי של האדם והאומה במקום בהצלה פיזית של היהודים שבסכנת השמדה בגלות.

לא אוסיף פשע של כיסוי דברים שבלב.

ועתה, מכיוון שרואה אני שארכו הדברים ואם ארצה להמשיך ככה בדרך השטף, איני גומר כלל, אסיים בדברים שאולי יפתיעו את כב'. אסיים בשברי מחשבות שהיו בלבי כשהחלטתי עוד בטרם צאתי לגלותכם המתוקה; לאמר לכב', שבאין הרב קוק בדורנו, הוא בלי ספק האישיות הרוחנית הדתית החזקה ביותר בימים אלה. וגם זאת לא אכחיש: טעם נוסף לאמר לו את הדברים היה במה שידוע לי על המסירות העמוקה שישנה בשושלת שלכם על המוצא המכובד שלכם. ואם לא אמרתי את הדברים הרי זה מכיוון שלא מצאתי את הגשר, וראיתי תהום רובצת בינינו, ביני שלכל היותר אני כאחד מאנשי יפתח שאף על שומרי מצוות לא יימנה ובין ראש זקני ישראל בדור. (וזקנים לא דוקא בגיל, כי אם כמובן העברי הקדום, חכמי הדור וגדולי הרוח). כי אילו מצאתי אז את הגשר ואילו מצאתי את העוז בנפש, הן הייתי אומר לו.

ובכל זאת, ממש ברגע זה כשכבר העליתי משפט זה כדי לכתוב את הדברים שהם בגדר הצעה היסטורית מרחיקה לכת ואולי מכרעת, ברגע זה ממש נעצרתי – ויאמין לי כבודו שממש כך הוא הדבר.

ולא. לא אכתבנו. אולי כבודו יבין מעצמו. וכיצד כותב אני "אולי?" הן ודאי שיבין. מכל מקום יבין שאינני מתכוון לאותה שאלה טרדנית ולא מהותית ולא קובעת שמרכים לשאלו: מדוע אינו "עולה" או מדוע איננו בא לפחות "לביקור". חס וחלילה. אני מתכוון לדברים גדולים וחשובים מאלה.¹

ולא אוסיף. מכל מקום היום לא אוסיף.

ואסיים רק לרגלי אותו יט בכסלו, שמכתבי זה ודאי יגיע אליך כב' הרבי בעצם ההכנות ליום שמחתכם: אינני חסיד חב"ד ועל כן אינני חוגג ואף לא אעשה כמעשה רבים פה, הנוסעים לכפר חב"ד לראות חסידים בשמחתם כראות תיאטר להבדיל. יודע אני כי אם אסע ואראה גם אקנא בהם קינאה אישית על שלמותם ופדות נפשם וגם אצטער על פדותם האישית הזאת בתוככי הגלות ששרויים בה רובם של היהודים בעולם, הגלות החומרית והרוחנית מרצון ומאונס מלנינגרד ועד ברוקלין. ואני שמח בכל לב ביום ה באייר, יום העצמאות. אם כי יודע אני מה רב בכל המובנים מה שלא נגאל ולא נפדה, ייתכן והעיקר לא נגאל ולא נפדה, מכל מקום זה יותר מאשר פדותו מבית כלא של גדול בישראל, שהרי לפחות מיליון הפדויים פה נפדו מבתי כלא ממש, ממחנות ממש, מרעב ממש, מטמיעה באונס ממש, כצד לא נשמח? אך נדמה לי שיום זה של ה באייר אינו כלל יום שמחה אצל כבודו. ועל כן אין גשר לפי

1 אריה אלדד שמע מפי אביו ש"ההצעה ההיסטורית" שאלדד מתייחס אליה היא שהרבי יעלה בראש חסידיו לארץ ישראל.

שעה שעליו הייתי יכול לבוא שוב אל כב' ולאמר לו את אשר טוב היה כי ייאמר ביום הזה לאישיות כמותו.
 ועל כן הלב כואב ויכאב כפל כפליים ביט כסלו השתא. ואילו יכולתי הייתי מברכו לראש השנה הזה שלו לא בברכה לשנה טובה ייכתב וייקתם, כי אם לשנה טובה יכתוב ויקתום מה שצריך כדי שלא נאחר חלילה, שלא נאחר. ואם כי יודע אני שהרבה דברי רהב כתבתי ואולי עזות מצח הייתה מצדי כל מה שכתבי, אינני מצטער על כך כי באמת ובתמים כתבתי מלב דווי.
 ומיטב ברכותי ורחשי כבוד באמת
 ישראל אלדד, אלדד לא חלילה מנביאים שבדור משה רבינו, כי אם מזרע אלדד הדני המבקש את אחיו מעבר לכל סמבטיון.

* * *

ש שבלב.

ארכו הדברים ואם ארצה להמשיך ככה בדרך בדברים שאולי יפתיעו את כב'. אסיים בשברי יחתי עוד בטרם צאתי לגלותכם המתוקה, לאמר הוא בלי ספק האישיות הרוחנית הדתית החזקה א אכחיש: טעם נוסף לאמר לו את הדברים היה העמוקה שישנה בשושלת שלכם על המוצא תי את הדברים הרי זה מכיוון שלא מצאתי את ינינו, ביני שלכל היותר אני כאחד מאנשי יפתח נה ובין ראש זקני ישראל בדור. (וזקנים לא דוקא ום, חכמי הדור וגדולי הרוח). כי אילו מצאתי אז וזו בנפש, הן הייתי אומר לו.

כבר העליתי משפט זה כדי לכתוב את הדברים מרחיקה לכת ואולי מכרעת, ברגע זה ממש ומש כך הוא הדבר.

יבין מעצמו. וכיצד כותב אני "אולי?" הן ודאי מתכוון לאותה שאלה טרדנית ולא מהותית ולא וע אינו "עולה" או מדוע איננו בא לפחות כוון לדברים גדולים וחשובים מאלה.¹

א אוסיף.

ש, שמכתבי זה ודאי יגיע אליך כב' הרבי בעצם חסיד חב"ד ועל כן אינני חוגג ואף לא אעשה לכפר חב"ד לראות חסידים בשמחתם כראות עם אסע ואראה גם אקנא בהם קינאה אישית על נטער על פדותם האישית הזאת בתוככי הגלות דים בעולם, הגלות החומרית והרוחנית מרצון לין. ואני שמח בכל לב ביום ה באייר, יום ה רב בכל המובנים מה שלא נגאל ולא נפדה, דה, מכל מקום זה יותר מאשר פדותו מבית כלא זות מיליון הפדויים פה נפדו מבתי כלא ממש, ומיעה באונס ממש, כצד לא נשמחו? אך נדמה לי